

הדעות בין לתפילין בין לקריאת התורה וכן המנהג פשוט.

הגם שלכתחילה היה ראוי לכם לבחור בספר אשכנזי וכמו שכתב בשו"ת משפטי עוזיאל חלק א' חלק יורה דעה סימן י"ז שמצוה מן המובחר לכתוב כל עדה בכתב שלהם, ולע"ד יש בזה גם אל תטוש תורת אמך כי אין נטישה גדולה מזו שנוטשים ספר תורה הכתובה בכתב יד אמך. ומה שמביאים בשם האר"י ז"ל שלכל הצורות יש רמזים משלהן וכולן עולות השמימה, אדרבה כיון שלכולן רמזים חלוקים אין לשנות מנהג הכתיבה. ומה שהבאתי למעלה משו"ת

מהרש"ם להתיר לכתוב בכתב וועליש אפילו לכתחילה, יש לאמר ששונה שם שכבר נתפשטו ספרי תורה אלה בקהילתו כמו שנראה בדבריו. אבל כיון שנמצא הספר אצלכם נמצא, והוא ככל ספר ומותר לקרוא בו לכתחילה בין בכל שבת בין בפרשת זכור. ושוב מצאתי בשו"ת מהר"י מינץ סימן ט"ו שפסל ספר תורה שנכתב בלי אותיות גדולות וקטנות ותגים, אבל מעצם היות אותו ספר ספרדי וקהילתו אשכנזית לא כתב כלום וראיה לדברי האחרונים.

יהודה הרצל הנקין

רב אזורי

סימן י

בטול בית המדרש בעת צפירת האזכרה ביום הזכרון לנופלים

כ"ה, כ"ח אייר תשל"ז

ללומדי ישיבת ערב בבית שאן

את דעתו כמו שפרש במדרש שמואל בשם הר"ר אלמושיני, וכן הוא לשון אילן וגיר שאינם על הדרך ממש ולמה שם לב להם. אבל כאן הצפירה בד' אייר מגיעה לבית המדרש והוא לאונסו שומעה ומטעם נימוסי המדינה מחוייב לעמוד, פשיטא שאין כאן משום חיוב נפש.

וגם לפרוש השני ברע"ב בשם יש אומרים שמה שאמרו בלשון מה נאה אילן זה בא לאשמיענו שאף על פי שברך ברכה שהתקינו חכמים לאמר ברוך שככה לו בעולמו כשרואה אילנות טובות והוא במסכת ברכות דף ג"ח עמוד ב' ונפסק בשלחן ערוך אורח חיים סימן רכ"ה סעיף י', אף על פי כן כאילו מתחייב בנפשו לפרוש זה כיון שהפסיק בלימודו וכל שכן לדברים בטלים, עדיין דיו לבא מן הדין להיות כנדון ואין לנו אלא כלשון המשנה ובדבור דוקא כמו שכתבנו. גם נראה שאין פרוש זה עיקר, כי לא הזכירוהו הראשונים וגם אפשר לפרש כן רק על אילן אבל המשנה הזכירה גם גיר ולא מצאנו ברכה עליו. ועוד אילו היה אסור להפסיק את הלימוד לברך ברכה שהתקינו חכמים אם כן למה יברכו כלל כשיושבים בבית המדרש והביאו אור לפניהם במסכת ברכות דף ג"ג עמוד א' עיי"ש, ויש לדחות. ובמדרש שמואל הביא הפרוש הנזכר ברע"ב בשם מהר"ם אלשקר,

השבתי לשאלה בשעור בס"ד, ולבקשתכם ארשום הדברים למען יעמדו אצלכם ימים רבים. גם כמה ענינים הנוגעים לתלמוד תורה תלויים בהם והלכה למעשה, ואמרו במסכת קדושין דף מ' עמוד ב' גדול תלמוד תורה המביא לידי מעשה, וראוי לכם להתעסק בהלכה והעושה כן שכרו רב.

השואל שאל ממסכת אבות פרק ג' משנה ז' רש"א המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה וכו' כאילו מתחייב בנפשו עכ"ל, אבל אינו ענין לכאן מכמה טעמים. ראשית, שם הוא נמצא בדרך במקום ששכיחי מוסיקין כמו שכתב בפרוש המיוחס לרש"י ובפרוש השני במחזור ויטרי, אבל כאן נמצאים בעיר בבית המדרש ואינו מקום סכנה. ואפילו לפרוש רבנו יונה והפרוש הראשון במחזור ויטרי שאין הבדל בין בדרך בין בעיר וכל שמפסיק ממשנתו ושח שיחה בטלה או שיחת חולין כאילו מתחייב בנפשו, על כל פנים בעי שיחה כל שהיא, תדע שבמשנה תרתי קאמר המפסיק ממשנתו וגם אומר אבל להפסיק בלי דבור אינו אסור. ועוד מתדייק לשון המשנה מפסיק ממשנתו שמשמע מרצונו שמסיח

והלשון מגומגם קצת שכתב היוצא בחדש ניסן ורואה אילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו עכ"ל ואילו לשון היוצא בחדש ניסן נאמר לענין אחר וברכה אחרת במסכת ברכות דף מ"ג עמוד ב' ובשלחן ערוך אורח חיים סימן רכ"ו עיי"ש.

ובמסכת חגיגה דף י"ב עמוד ב' אמרו כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין לו גחלי רתמים עכ"ל ונדרש מאיוב פרק ל' הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם עכ"ל וגם הוא בשיחה דוקא כמשמעות הלשון, וכן פרש"י במסכת עבודה זרה דף ג' עמוד ב' מי שעוסק בתורה ופוסק על דברי שיחה בטלה עכ"ל ובמחזור ויטרי כתב שיחת חולין, ובתוספות יום טוב פרש שיח מלשון שיח השדה שבבראשית פרק ב', והוא על דרך האומר מה נאה אילן זה שאמרו במשנה. ונראה לי שלא רצה במחזור ויטרי לפרש את הפסוק באיוב כן, כי בשלמא בלשון המשנה המדברת במהלך בדרך אפשר לפרש לפי הפרוש השני במחזור ויטרי שדרך היא לאו דוקא ושרק נקט במשנה לשון דרך כיון שרגילות שם היסח הדעת והוא הדין בעיר, אבל אינו מסתבר שהפסוק באיוב מדבר גם כן בלאו דוקא, ולכן אם לשון שיח אשר באיוב הוא לשון אילן צריכים לפרשו כפרוש המיוחס לרש"י שהטעם הוא מפני שדוקא בדרך מצויין מויקין, וזה אי אפשר שהרי הפסוק מסיים ושרש רתמים לחמם והוא ענין עונש לעולם הבא ואי אפשר לאמר כן על המסתכן בדרך. וכעין זה כתב במחזור ויטרי שגם אי אפשר לפרש לשון שיח שהוא תפלה עיי"ש כמו שבמסכת ברכות דף כ"ו עמוד ב' אמרו על הפסוק ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב אין שיחה אלא תפלה עכ"ל, כי בשביל שאדם פוסק ממשנתו להתפלל אי אפשר להענישו לעולם הבא.

ובתרגום האחר לאיוב שם תרגם שבקין פתגמי אורייתא מן לוח לבהון מטול מילי דעלמא וכו' עכ"ל ומשמע שאינו על ידי דיבור דוקא, אבל שם מיירי בהזנחה קבועה של תלמוד תורה וכלשון שבקין ולא בהפסק ארעי וכמו שבמשנה באבות פרק ג' משנה ד' המפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו עכ"ל פרושו שקובע עצמו לכך ועיי"ש במפרשים.

היוצא לנו שמכל אלה אין לאסור הפסקת לימוד ארעית שלא על ידי דבור ובפרט כשהיא

מתחייבת מטעם נימוסי המדינה ואינה מצד הלומדים. וכן ברמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ד' הלכה ט' כתב ואין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה בלבד, אפילו מי שנתעטש אין אומרים לו רפואה בבית המדרש ואין צריך לאמר שאר דברים וקדושת בית המדרש חמורה מקדושת בית הכנסת עכ"ל, והוא ממסכת ברכות דף נ"ג של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא בבית המדרש עכ"ל, הרי שהקפיד רק על שיחה ממש שכן כתב אין משיחין וכן הלשון בשלחן ערוך יורה דעה סימן רמ"ו סעיף י"ז. ומה שסיים הרמב"ם וקדושת בית המדרש חמורה מקדושת בית הכנסת, נראה שבא לתרץ למה בית רבן גמליאל לא היו אומרים רפואה בבית המדרש דוקא שמשמע שלא הקפידו על זה בלימוד תורה בבית או בבית הכנסת, שעל זה תרץ שלאמר רפואה שיש בה מקצת טעם לשבח אינו אסור אלא מקדושת בית המדרש, אבל בבית הכנסת שלא בשעת תפלה ובלמוד תורה שלא בבית המדרש מותר לאמר רפואה מה שאין כן דברי חולין ממש שאסורים בשעת לימוד גם שלא בבית המדרש, שזהו שכתב ואין צריך לאמר שאר דברים עכ"ל שבהם אסור להפסיק גם שלא בבית המדרש. ומכאן משמעות נוספת שלא כפרוש השני ברע"ב ושל מהר"ם אלשקר שהבאנו, שהרי אם מותר להפסיק את הלימוד שלא בבית המדרש לאמר רפואה למתעטש וכבית רבן גמליאל שהקפידו שלא לעשות כן רק בבית המדרש, כל שכן שמותר להפסיק ממשנתו כשהולך בדרך כדי לברך ברכה שהתקינו חכמים.

וכן אין איסור להפסיק בשתיקה בעת צפירת האזכרה ביום הזכרון לשואה ולחללי צה"ל, לפי מה שכתב הפרישה ביורה דעה סימן רמ"ו בענין האיסור לאמר רפואה בבית המדרש שזהו דוקא בימיהם שלא ראו מספריהם לחוץ כ"ש דלא היו משיחים אבל עכשיו דבלאו הכי אין גזוהרים אומרים רפואה עכ"ל, והביאו הש"ך שם בסעיף קטן ט"ו וכן פסק בערוך השלחן עיי"ש, וגם הט"ז החולק על הפרישה וסובר שאין להתיר איסור אמירת רפואה לכתחילה כיון שמוה ילמדו לשוח שיח חולין גמור בשעת לימוד אם יראו שהרב מתיר לאמר רפואה עיי"ש מכל מקום יודה כאן כיון שאין בשתיקה איסור, וגם אין לחוש שמתוך שנתיר שתיקה ופעם אחת בשנה יבואו להתיר דבור ובאופן קבוע כי אי אפשר לטעות בין זה לזה, מה

למשפט על מסכת ברכות שם שאפשר שגרס הרמב"ם כן גם בגמרא. פרש ברבנו יונה שצריכים כולם לשמוע הברכה כולה ולענות אמן אחר הברכה ונמצא שמתבטלין בעניית אמן יותר ממה שיתבטלו כשיברך כל אחד ואחד עכ"ל, שהקפידה היא על המלה היתירה האחת שיצטרכו לענות אמן וכבית רבן גמליאל י"הקפידו לא לאמר מרפא. וכתב עוד ברבנו יונה שבית הלל לא הקפידו כיון שאומרים דלא חיישינן לבטול כזה שיותר טוב שיברך אחד לכולם משום דברוב עם הדרת מלך עכ"ל, ובמגן אברהם באורח חיים סימן צ' סעיף קטן ל"ב פרש את הלשון דלא חיישינן לבטול כזה שהכוונה היא לבטול מועט כזה של מלה אחת, ולי נראה שכוונת רבנו יונה היא גם למהות הבטול שהוא על ידי עניית אמן שהיא מצוה יותר מאמירת מרפא ולכן עדיף ברוב עם.

אבל ברש"י הגסדר סביב הרי"ף כתב שבזמן שאחד מברך לכולם צריכים לשחוק מגרסתם עד שיתכוונו כולם וישמעו אליו ויענו אמן עכ"ל. ועל כרחק אינו סובר כרבנו יונה אלא שלפרש"י גם זמן השתיקה הנצרך לכוון לשמוע הברכה נקרא בטול בית המדרש שלכן האריך בלשונו שצריכים לשחוק מגרסתם עד שיתכוונו כולם, שאף שבזמן המשך הברכה עצמה אין הבדל בין ברכת כל יחיד לעצמו לבין ברכת אחד לכולם, עדיין כשאחד מברך לכולם מתבטלים יותר עד שיתכוונו כולם קודם התחלת הברכה. וברש"י שבגמרא כתב שצריכים לשחוק מגרסתם כדי שיתכוונו כולם עכ"ל ולא כתב עד שיתכוונו כולם, ונראה שכוונתו היא שגם בעצם מה ששוחקים בשעת הברכה עצמה יש בו ענין בטול בית המדרש שלכן האריך שצריכים לשחוק מגרסתם כדי שיתכוונו כולם וישמעו אליו, ופרוש הדבר הוא שבשלמא אם כל אחד מברך לעצמו אף שכל יחיד מתבטל בשעור שווה של המשך הברכה מכל מקום אין בית המדרש מתבטל כיון שאין כולם מברכים ביחד, כי זה מקדים וזה מאחר ונמצא שאין רגע שבית המדרש מתבטל לגמרי מלימודים, מה שאין כן אם אחד מברך לכולם שאז בטל הלימוד בבית המדרש באותה שעה לגמרי. ומתורץ למה אמרו לשון בטול בית המדרש, כי מדובר על המקום ולא על היחידים שבו, ולפי זה גם מוסבר מה שמשמע שבית רבן גמליאל היו גמזעים מלאמר מרפא בבית המדרש

שאינן כן באמירת אסותא שהיא מעשה בכל יום כמה פעמים שמתעטשים בבית המדרש. וכיון שאין איסור להפסיק נראה שחייבים לעשות כן, שהרי העירו בענין אמירת רפואה משלחן ערוך אורח חיים סימן ע' סעיף ג' בענין חתן שאף שמעיקר הדין פטור מקריאת שמע עד שיבעול מפני שטרוד ואינו יכול לכוון, מכל מקום האידנא כיון שממילא אין מתכוונים כראוי אם לא יקרא החתן את שמע מראה על עצמו כאילו הוא מקפיד על כוונה רבה ומחזי כיוהרא ולכן הייב לברך. ואם כן הוא הדין כאן, כיון שבעונותינו אין מתכוונים בלימוד כראוי ומפסיקים לדברים בטלים ולשיחת חולין אם לא יקומו לצפירת האזכרה ולדקת הדומיה מחזי כיוהרא, ואפשר שיש גם חלול ה' כיון שבית המדרש פתוח לרבים והעולם מקפיד, והחכם עיניו בראשו. ואילו היתה בענין קלות ראש לא היה מועיל מה שאין ההפסקה בדבור אלא בשתיקה ועיין במסכת מגילה דף כ"ח עמוד א', אבל פשוט שאין בהזכרת הגופלים שום ענין קלות ראש.

אבל יש לעיין, כי הגה במסכת ברכות בסוגיא הנוכרת היו יושבים בבית המדרש והביאו אור לפנייהם בית שמאי אומרים כל אחד ואחד מברך לעצמו בית הלל אומרים אחד מברך לכולם משום שנאמר (משלי יד) ברוב עם הדרת מלך, בשלמא בית הלל מפרשי טעמא אלא בית שמאי מאי טעמא, קסברי מפני בטול בית המדרש תני גמי הכי של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא וכו' עכ"ל. ומה שהביאו ראיה לבית שמאי מבית רבן גמליאל, ומהי הראיה והלא אמירת רפואה למתעטש אינו אלא מנהג בעלמא אבל ברוב עם הדרת מלך הגלמד מן הפסוק יש לאמר שגם בית רבן גמליאל מודים שאחד מברך לכולם, וכמו שכתבו האחרונים שבלאו הכי אינו מסתבר שבית רבן גמליאל סוברים כבית שמאי, צריך לאמר שלא הביאו דבריהם אלא להוכיח שקיים ענין בעולם של ביטול בית המדרש, ורק בית שמאי הם שסוברים שכמו שאין אומרים רפואה כך אין מברכים ביחד אבל לא מבית רבן גמליאל למדו כן וכמו שפרש בלחם משנה.

ומה זה בטול בית המדרש שחשו לו בית שמאי וכן בית הלל לולא הטעם של ברוב עם הדרת מלך, ובתוספתא במסכת ברכות פרק ו' הלכה ל"ג הנוסח הפוך ובית הלל הם שחשו לבטול בית המדרש שלא לברך אחד בשביל כולם ועיין בספר עינים

דוקא ולא בלימודים במקום אחר, שאף על פי שאין איסור להפסיק מלימוד עצמי לאמר רפואה למתעטש מכל מקום אם היו מתירים לאמר כן בבית המדרש הרי כל הלומדים יאמרו מרפא באותה שניה אחרי המתעטש ונמצא שבית המדרש בטל.

על כל פנים חזינן בין לרש"י שעל הרי"ף בין לרש"י שבגמרא שחיישינן לא לעניית אמן בלבד שאם לא כן למה האריכו בלשונם, כי אם גם להפסקה ואי קיום הלימודים על ידי שתיקה וכמו שכתבו שצריכים לשתוק מגרסתם. וממילא גם הפסקת הלימוד בבית המדרש לדקת הדומיה בעת צפירת האזכרה תיאסר לפרש"י מטעם בטול בית המדרש, ושוב חזרנו למחלוקת האחרונים האם מותר להתיר איסור לכתחילה כיון שבלאו הכי אין העולם נזהרים בחמור ממנו וכמו שבארנו למעלה בדברי הפרישה והט"ז. ואולם לשיטת רש"י מסתבר שאין להתיר, לפי מה שישנם ב' איסורים נפרדים שהם שיחה בטלה בבית המדרש שהעולם נכשל בה כיום ובטול בית המדרש על ידי שנפסק בו הלימוד לגמרי, שמכיון שאינם מאותו השם לכן גם אם העולם נכשלים בשיחה בטלה כל אחד לבדו לא נבוא להתיר בטול בית המדרש שהוא איסור משם אחר, ונפקא מינה גם לאמירת רפואה ודוק.

ובעיקר הענין פשוט שאין בטול בית המדרש ענין של שיחה בלבד, שכן מוכח במסכת שבת דף קט"ו עמוד א' בענין ספרי כתובים שאמרו במשנה ולמה אין קורין בהם מפני בטול בית המדרש ופרשו בגמרא במסקנת רב אשי באוקימתא הראשונה שאסור לקרות בספרי כתובים אפילו בביתו בשעה שהדרשה מתקיימת בבית הכנסת, וכן כתב הרמב"ם בהלכות שבת פרק כ"ג הלכה י"ט לקרות בכתובים בשבת בשעת בית המדרש אסור גזירה משום ביטול בית המדרש שלא יהיה כל אחד יושב בביתו וקורא וימנע מבית המדרש עכ"ל, הרי שאינו ענין הפסקה על ידי דבור בלבד אלא כל המביא לאי-קיום הלימוד בבית המדרש אסור ואפילו השארות האדם בביתו, וכל שכן לבוא לבית המדרש ולהפסיק הלימוד שם בין על ידי שיחה בין על ידי שתיקה. ואין לדחות שם עוסקים בשעת דרשת הרב וכמו שהאריך שם בפרש"י

שבשבת היה הרב דורש עיי"ש וכמו שכתב במאור הקטן שהיום נתבטלה התקנה כיון שפסק המנהג שהרב דורש בשבת אחרי הצהרים, ובדפוסים שלנו יש טעות הדפוס במאור ובר"ן שנדפס שפשוט המנהג וצריך להיות שפסק המנהג וכן הוא בבית יוסף באורח חיים סימן ש"ו ובלוח הדינים אשר בר"ן. וכן בעניני בטול בית המדרש הנזכרים במסכת שבת דף קכ"ו עמוד ב' ובמסכת מנחות דף ע"א עמוד א' גם כן אפשר לפרש שמירי בענין סדור מקום לתלמידים בשביל דרשת הרב, ומכל מקום אין לאמר שבטול בית המדרש קשור לדרשת הרב דוקא, שהלא בסוגיא של הברכה על האור שבמסכת ברכות לא משמע שהיו שומעים לדרשה וכמו שפרש"י שצריכים לשתוק מגרסתם. ועל כן מהסוגיות במסכת שבת ומנחות מבואר שבטול בית המדרש אינו ענין של דבור דוקא ומהסוגיא במסכת ברכות נלמד שאינו ענין של ביטול דרשת הרב דוקא, ולכן גיחוש בענין שלנו גם להפסק שלא על ידי דבור בשעת צפירת האזכרה.

לכן לע"ד לצאת ידי כל החששות וגם כי אינו כבוד לגופלים לכבדם בדבר שיש בו חשש, יש לקום ולהרהר בלימוד בשתיקה למשך דקת הדומיה ואחר כך לתזור ללימוד בקול. ופשוט שאין זה נקרא הפסקת הלימוד ובטול בית המדרש, כי אף על פי שהלומד צריך להשמיע לאזנו אין זה לעיכוב וכן מה שהלימוד בשתיקה גורם שיכחה ועיין בשלחן ערוך יורה דעה סימן רמ"ו סעיף כ"ב אינו אלא בקובע עצמו לכך, והלא כל לומד בקול שותק לעתים להרהר בגרסתו ואי אפשר בלי זה וגם כמה וכמה פעמים שכל הלומדים בבית המדרש מהרהרים באותה שניה איש בלימודו וקולם אינו נשמע, אטו יש בזה משום בטול בית המדרש. אלא הרהרו בשתיקה בלימוד וכווננו בלימוד זה לעלוי נשמות הנופלים, ואינו דומה לסוגיא בברכות שהיו יושבים בבית המדרש וכו' ששם הצטרכו להפסיק גם מלהרהר בתורה כדי לשמוע הברכה כמו שפרש"י שיתכוונו כולם וישמעו אליו וכו' עכ"ל, שאם ירהרו בתורה יפסידו חלק מהברכה וגם לא יצאו מה שאין כן כאן.

יהודה הרצל הנקין

רב אזורי